

על ערבות ואחריות

ברוב השנים אנו מחברים בקריאת התורה בבית הכנסת את שתי הפרשות הסמוכות, 'בהר' ו'בחוקותי'. פרשות אלה שונות במהותן. 'בהר' מתמקדת בעניינים חברתיים, 'בחוקותי' - בתוכחה, חזון מר של חורבן, תוצאה הכרחית של הפרת הברית. מסופר בתורה על שתי בריתות שנכרתו, הראשונה בסיני, סמוך ליציאת מצרים, והשנייה בערבות מואב, לפני כניסתם לארץ. אלו הן בריתות בין הקב"ה לבין עם ישראל. אולם עם הכניסה לארץ מתווסף מימד נוסף. חז"ל רואים במילה 'ערבות' שבצמד המילים 'ערבות מואב', לא רק כינוי למקום גיאוגרפי, אלא גם רמז לערבות ההדדית של כל בני העם. הברית השנייה עם הקב"ה היא ברית קולקטיבית, ומכאן ש"כל ישראל ערבים זה לזה". בניינה של חברה ומדינה מחייב ערבות הדדית. אם היא תעלם, החברה תתפורר. הפרת החזון החברתי של 'בהר' והתוכחה של 'בחוקותי' קשורות זו בזו.

האחריות החברתית נוכחת בפרשה 'בהר' כולה. במוקד הפרשה מצויים דיני היובל (ויקרא כה י): "ויקראתם דרור בארץ לכל ישביה... ושבבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשביו". בואה של שנת השמיטה מחייבת שמיטת החובות שהעניים לא יכלו לפרוע במשך השנים. המקח והממכר חייבים להיות הוגנים וללא הונאה (ויקרא כה, יד): "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו". ברקע הדינים השונים, החובה לעזור לעני, ומעל לכל - החובה לא לתת לאדם ליפול לתהום העניות המנוונת, כי כולנו ערבים זה לזה.

* * *

התוכחה שבפרשת 'בחוקותי', מתגשמת לעינינו בחברות שונות הקורסות או מתפוררות בדרגה זו או אחרת. מתקיים בהן משולש נתעב, בו כל צלע הוא ביטוי להשחתתו של אחד מעמודיה של החברה. הצלע הראשון, הממשל, נגוע בשוחד ושחיתות: "שריף סוחרים וחברי גנבים פלו אהב שחד ורדף שלמנים" (ישעיהו א כג). הצלע השני, הכוח הכלכלי, בנוי מחברות "העשקות דלים, הרצצות אביונים" (עמוס ד א). שני הצלעות נפגשים בקדקודה של הקואליציה האיתנה שבין הממון והשלטון. מולה ניצב הצלע השלישי, הקרבן, העם, שהשחית גם הוא את דרכו, באלימות ובפשע שברחובות: "בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו" (עמוס ה יט).

השכונות הסגורות של העשירים המתרבות במקומות שונים - ערי המבצר המתגוננות של העידן הפוסט-מודרני - הן עדות אילמת לקריסתה של העיר.

לכאורה כל זה מתרחש במדינות "פרימיטיביות". אך במידה זו או אחרת, הנגע פוגע גם בחברות מתקדמות, אלא ששם הכל עדין יותר, מתוחכם ואף ליגלי, בבחינת "נבל ברשות התורה" או "ברשות החוק". במקום שוחד לשלטון, ישנם הטבות כלכליות, מינויים לאחר הפרישה, תמיכתם של גורמים כלכליים במערכת הבחירות. העם לא וויתר אף הוא, על כוח ההרס הפוגע בו עצמו, במגרשי הכדורגל, בתאונות הדרכים, ואף בשביתות פראיות. הצלע השלישי, הכוח הכלכלי כבר לא חייב לעשוק דלים ולשלם להם שכר מתחת למינימום כבימיו של עמוס, מספיק להעביר את בתי חרושת למדינות בהן ניתן להסתפק בשכר רעב, ומתו כך להרבות את האבטלה בעם. השכר נמוך יותר. החברות הכלכליות מבטאות את מעמדן בביטוי מופלא: "בע"ם". החברה האנושית מותנית בערבות הדדית. החברות הכלכליות מכריזות על עצמן כבעלות "ערבון מוגבל", סמל לטרגדיה של האחריות המוגבלת כלפי האחר.

* * *

המסגרת חברתית והכלכלית של חיינו איננה המקראית. אין אנו יכולים ליישם את חוקי היובל ככתבם, אולם אנו מחויבים לפעול על פי רוחם, כאן ועכשיו. הדוגמאות האפשריות הן רבות. אחת המזעזעות ביותר, התגלמה בעושק של אלו שפיגרו בתשלום המשכנתא, ושבגין כך, עד לזמן לא רב, היו נדרשים לשלם בבת אחת את כל המשכנתא כולה. בפועל הם היו מאבדים את בתיהם שהיו נמכרים פעמים רבות מדי בפחות מכדי שווים. עוול זה תוקן אך עוולות אחרות עדיין בתוקף. החברה חייבת להיות קשובה לסכנות הטרגיות המאיימות על כל אדם. העולם העתיק ידע את פגיעתו של הרעב. אנו, בעולם המודרני יודעים את פגיעתם של השפל, האינפלציה והמשבר הכלכלי. על סיטואציות מעין אלה צועקת הפרשה (ויקרא כה, כה): "כִּי יָמוּךְ אֶחִיד וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֵאֲלוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו וְגֵאֲלֵ אֶת מִמְכָּר אֶחָיו". כולנו קרובי העניים, אפילו בעלי המניות באותם הבנקים שהמדינה הצילה לא לפני זמן רב, ולכולנו משפט הגאולה. אנו חייבים לעזור לעני ולדל שנפל, אך מעל לכל עלינו להצילו שלא יפול (תהלים, קכא ג): "אֵל יִתֵּן לַמּוֹט רִגְלֶךָ, אֵל יָנוּם שִׁמְרֶךָ", "שִׁמְרֶךָ" דווקא, שהרי שומר אחי אנוכי!

* * *

הסמל המרכזי של שנת היובל, המוזכר בפרשה, הוא תקיעת השופר הקורא לשחרר את העבדים ולהחזיר אדם לנחלתו: "וְהֶעֱבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבָעִי בְּעָשׂוֹר לַחֲדָשׁ, בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים". לכאורה יום הכיפורים הוא יום שכולו דת, היחיד עומד בו בודד מול הקב"ה. אולם, תקיעת השופר שלאחרי נעילה ביום הכיפורים, מקשר אותנו ליובל ולתפיסה החברתית של התורה. השופר מתריע על הסכנה החברתית, קורא לנו להלחם נגד העוני והסבל, להכריז דרור לנדכאים ולמשועבדים לחובות ולעוני. הנביא ישעיהו (נח ו-ז) מלמד אותנו שזה אחד המוקדים של יום הכיפורים: "הֲלוֹא זֶה צֹם אֲבָחְרָהּ פֶּתַח מַרְצָבוֹת רָשָׁע הַתֵּר אֲגָדוֹת מוֹטָה וְשָׁלַח רְצוּצִים חֲפָשִׁים וְכָל מוֹטָה תִּנְתְּקוּ". עלינו לקרוע את ה"חרצובות", את הכבלים והאזיקים הכלכליים, ולשבור את המוטה, עול המצוקה שעל צוואר הסובלים, "הֲלוֹא פָּרַס לָרָעַב לַחֲמֶךְ וְעֲנִיִּים מְרוֹדִים תָּבִיא בֵּית כִּי תִרְאֶה עָרִם וְכִסִּיתוּ וּמִבְּשָׁרָךְ לֹא תִתְעַלֵּם". אין בע"מ, צועק הנביא! האחריות היא בלתי מוגבלת.

"מה עניין שמיטה אצל הר סיני?" שואלים חז"ל. עבור דורנו יש בהדגשה זאת: 'הר סיני', משמעות מיוחדת. אחד התוצאות החמורות ביותר של משיחיות השקר הקומוניסטית, היא אובדן הרגישות החברתית. כזאב שלבש את עורו של הכבש, לבשה טוטליטריות זו את האידיאלים החברתיים. הקומוניזם קרס, אך האכזבה נשארה. אוזניו של האדם הפכו חרשים לצעקה החברתית. על רקע זה שומעים אנו את הקול מהר סיני, המכריז כי הברית בין הקב"ה והעם בנוי על התודעה "כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ" (שמות יט, ה). המסקנה מכך היא: "הָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עַמִּדִּי. וּבְכָל אָרֶץ אֲחֻזְתְּכֶם גְּאֻלָּה תִתְּנוּ לָאָרֶץ" (ויקרא כה כג-כד). גאולה זאת היא גאולה חברתית, ולפיכך אדם לאדם - ערב.